

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.28>

ПРАВОВІ ВІДМІННОСТІ В РЕГУЛЮВАННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ ДЕРЖАВ ЄС – ПЕРЕШКОДА ДЛЯ СТВОРЕННЯ СПІЛЬНОЇ АРМІЇ?

Баран А.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету,
дослідник Оснабрюцького університету*

Баран А.В. Правові відмінності в регулюванні національних збройних сил держав ЄС – перешкода для створення спільної армії?

Аналізуються правові відмінності в регулюванні національних збройних сил між державами-членами ЄС і те, як ці відмінності становлять значні перешкоди для створення єдиної армії Європейського Союзу. Дискусія охоплює історичні спроби та поточні дебати навколо європейської оборонної інтеграції, підкреслюючи напругу між національним суверенітетом і колективною безпекою. У статті розглядається роль НАТО, різні національні інтереси, а також правові, політичні та фінансові виклики, які перешкоджають створенню згуртованих військових сил ЄС. Ці фактори сприяють подальшій залежності від національних оборонних структур і НАТО, а не до формування єдиного європейського військового утворення.

Автор приходить до висновку, що до основних причин, чому ЄС, можливо, не створить спільну армію найближчим часом належать: національний суверенітет (кожна країна ЄС має власну армію і військову політику). Багато країн бояться втратити контроль над своєю національною безпекою та суверенітетом, передаючи ці питання на рівень ЄС), різні стратегічні інтереси (країни-члени ЄС мають різні зовнішньополітичні та безпекові інтереси, що ускладнює формування єдиного підходу до питань оборони), членство в НАТО (більшість країн ЄС також є членами НАТО, вже мають систему колективної безпеки, яка функціонує протягом десятиліть, створення окремої армії ЄС може викликати дублювання функцій і навіть суперечки з НАТО), фінансові витрати (створення та утримання армії на рівні ЄС вимагало б значних фінансових витрат, що може бути надто обтяжливим для деяких країн, особливо на тлі економічних труднощів), політична воля (для створення спільної армії потрібна сильна політична воля та згода серед усіх членів ЄС. На даний момент такої єдності немає), інституційні та юридичні виклики (впровадження нових інституційних структур та юридичних рамок для спільної армії потребувало б значного часу та зусиль, що також гальмує процес). Доведено, що ці чинники роблять створення армії ЄС складним і, довготривалим, проте можливим процесом.

Ключові слова: Європейський Союз, національний суверенітет, НАТО, оборонна політика, військова інтеграція, правові відмінності, колективна безпека, армія ЄС.

Baran A. The legal differences in the regulation of national armed forces of EU States: a challenge to the formation of a common european military force?

It analyzes the legal differences in the regulation of national armed forces between EU member states and how these differences constitute significant obstacles to the creation of a single army of the European Union. The discussion covers historical attempts and current debates around European defense integration, highlighting the tension between national sovereignty and collective security. The article examines the role of NATO, various national interests, and the legal, political and financial challenges that prevent the creation of a cohesive EU military force. These factors contribute to further dependence on national defense structures and NATO, and not to the formation of a single European military entity.

The author concludes that the main reasons why the EU may not create a common army in the near future include: national sovereignty (each EU country has its own army and military policy. Many countries fear losing control over their national security and sovereignty by handing these issues at the EU level), different strategic interests (EU member states have different foreign policy and security interests, which complicates the formation of a unified approach to defense issues), NATO membership (most EU countries are also NATO members, already have a system of collective security, which has been functioning for decades, the creation of a separate EU army may cause duplication of functions and even disputes with NATO), financial costs (the creation and maintenance of an army at the EU level would require significant financial costs, which may be too burdensome for some countries, especially against the background of economic difficulties), political will (creating a joint army requires a strong political will and agreement among all EU members. At the moment there is no such unity), institutional and legal challenges (implementing new institutional structures and legal frameworks for a joint army would require considerable time and effort, which also slows down the process). These factors have proven to make the creation of an EU army a complex and possibly long-term process that may never be completed.

Key words: European Union, national sovereignty, NATO, defense policy, military integration, legal differences, collective security, EU army.

Постановка проблеми. Проблема спільних Збройних Сил Європейського Союзу є темою, що в даний час активно обговорюється. Ідея створення спільної європейської армії сягає корінням до початку європейської інтеграції. Сьогодні цю ідею було оновлено на найвищому політичному рівні під впливом кількох факторів, таких як нестабільне безпекове середовище, спричинене конфліктом на сході України, гібридні загрози, міграційна криза та пандемія. Це відображено у виступах провідних політиків Німеччини, Франції та Європейської Комісії. Колишній президент Єврокомісії Жан-Клод Юнкер зазначив в інтерв'ю німецькій газеті: «Ми повинні почати будувати повноцінну європейську армію» [1]. Тим часом багато науковців та політиків скептично ставляться до цієї пропозиції: немає впевненості, чи підійде така ідея об'єднаній європейській нації, адже створенню збройних сил ЄС перешкоджали і будуть перешкоджати національні інтереси кожної країни-члена ЄС. Проблема спільної європейської армії є складною і багатогранною темою. Незважаючи на це, збройні сили Європи будуть вагомим аргументом для захисту своїх цінностей від будь-якої зовнішньої агресії. Тому ця ідея є актуальною і продовжує бути предметом активного обговорення.

Метою статті є висвітлити, з правової перспективи, зусилля зі створення інституції, яка б стала основою для забезпечення миру та безпеки в Європі. Стаття також прагне дослідити основні перешкоди та виклики, що стоять перед реалізацією цієї ідеї, а також можливі сценарії для її реалізації в майбутньому.

Теоретичні основи національної безпеки в країнах – членах ЄС розкриті в дослідженнях: Ю. Битяк, І. Яковюк, S. Bodoni, R. Dolezal, V. Laterza, H. Ustalo, V. Jurcak, E. Perot та ін.

У той же час небагато досліджень [2] розглядають аспекти складного питання правових відмінностей у регулюванні національних збройних сил у країнах ЄС, зокрема як ефективної складової взаємовідносин між суспільством, силами безпеки та оборони та політичною владою. Це ще раз засвідчує необхідність подальших наукових досліджень для теоретичного та прикладного забезпечення реалізації стратегічного напрямку удосконалення механізму створення спільної збройної сили ЄС.

Виклад основного матеріалу. Ідея єдиної європейської армії з'явилася одночасно із виникненням самого Євросоюзу. Франція, Німеччина, Італія та країни Бенілюксу сподівалися створити Європейське оборонне співтовариство, але угода не була схвалена французьким парламентом. Відтоді ця ідея регулярно фігурує в порядку денному. Так було, наприклад, після закінчення холодної війни та конфлікту в колишній Югославії.

Співпраця між урядами Франції, Великобританії та Німеччини почалася в 1997 році щодо реструктуризації аерокосмічного сектору європейської оборонної промисловості, а згодом розширилася та переросла в глибшу політичну співпрацю. Цей процес розпочався з підписання Листа про наміри щодо заходів щодо сприяння реструктуризації та функціонування європейської оборонної промисловості, після чого було розроблено рамкову угоду про заходи щодо сприяння реструктуризації та функціонування європейської оборонної промисловості.

У 1999 році в ЄС вперше почали обговорення перспективи створення системи спільних бойових груп ЄС, чисельність яких могла становити до 1500 осіб. Їхня мета – ефективне реагування на кризи, що виникають у світі. Проте, такі групи, створені у 2007 році, ніколи і ніде не використовувалися [3].

Політика оборони переважно перебуває у сфері повноважень національних держав. Головним військовим альянсом у Європі залишається міжурядова Організація Північноатлантичного договору (НАТО). Розвиток CSDP (*Common Security and Defence Policy*) є спірним питанням, зокрема з урахуванням ролі НАТО. Втім, військові форми європейської інтеграції посилювалися на початку 21 століття, що призвело до розгортання численних миротворчих місій ЄС та створення бойових груп Євросоюзу. Останні, однак, ніколи не брали участі в операціях, а інші нещодавні ініціативи з військової інтеграції, такі як європейські сухопутні сили, жандармерія та командування повітряного транспорту, є міжурядовими та існують поза рамками CFSP (*Common Foreign and Security Policy*) [4].

Стаття 42 Договору про Європейський Союз передбачає суттєву військову інтеграцію в рамках інституційної структури Євросоюзу. Повна інтеграція – це можливий варіант, який потребує одностайності у Європейській раді глав держав та урядів. Нині він залишається у політичному безвиході. Стаття 42 також передбачає постійну структуровану співпрацю між збройними силами деяких держав-членів [5].

Міністерство оборони Німеччини висловилося на підтримку ідеї створення армії Європейського Союзу. За словами голови *Європейської комісії* (Міністра оборони Німеччини (2013–2019) Ursula von der Leyen, така армія «показала б світові, що між країнами-членами ЄС ніколи більше не буде війни». Вона зазначила, що необхідно зробити якнайбільше зусиль для збереження світового порядку, який був збудований після Другої світової та холодної воєн. Ursula von der Leyen заявила, що передача національного суверенітету Брюсселю у військових питаннях цілком доцільна і в найближчому майбутньому ЄС потребуватиме власної армії [6].

Референдум про вихід Великобританії з ЄС вимагав перегляду політики безпеки ЄС [7].

Наразі кожна країна Євросоюзу сама визначає свою оборонну політику – координація тут йде лінією НАТО, а не ЄС. Станом на 2023 рік військовослужбовці країн ЄС беруть участь у 6 військових та 11 гуманітарних операціях, головним чином за межами Старого Світу, але вони ведуться під прапорами окремих країн та їх збройних сил, а не Євросоюзу загалом [8].

Зараз ЄС має 27 армій загальною чисельністю приблизно 1,2 мільйона осіб [9]. Оборона переважно організовується на національному рівні, що призводить до дублювання структур і функцій, що, у свою чергу, призводить до високих витрат на оборону. Прихильники ідеї європейської армії гарантують, що хороша співпраця між усіма країнами-членами ЄС дозволить заощадити кошти на розробці та закупівлі сучасних систем озброєнь, таким чином перерозподіливши завдання таким чином, щоб у кожній країні була своя спеціалізація армії [10]. Прихильники ідеї вважають, що європейська армія стане символом єдності та сили і покаже світові, що війни між країнами ЄС ніколи не буде.

Правова основа для створення спільної армії Європейського Союзу закладена в основних договорах ЄС, таких як Договір про Європейський Союз (ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Ці договори встановлюють принципи та механізми, які дозволяють державам-членам співпрацювати у сфері оборони та безпеки. Однак, незважаючи на наявні правові інструменти, створення повноцінної спільної європейської армії залишається складним завданням, яке вимагає подальшого розвитку та удосконалення правової бази.

Договір про Європейський Союз (ДЄС). Стаття 42 ДЄС – Спільна політика безпеки та оборони (СПБО): Спільна політика безпеки та оборони (СПБО) є складовою частиною Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ) ЄС. Вона передбачає поступове формування спільної оборонної політики, яка може перерости в спільну оборону, якщо Європейська Рада ухвалить таке рішення одностайно. Оперативні можливості: У межах СПБО ЄС може використовувати цивільні та військові ресурси для виконання місій з підтримання миру, запобігання конфліктам та зміцнення міжнародної безпеки. Європейське оборонне агентство: Стаття 42 також передбачає створення Європейського оборонного агентства, яке допомагає державам-членам розвивати оборонні можливості та співпрацювати у сфері військових закупівель.

Стаття 46 ДЄС. Постійна структурована співпраця (PESCO): є механізмом, що дозволяє групі держав-членів, які бажають тісніше співпрацювати в оборонній сфері, робити це в межах існу-

ючих правових рамок ЄС. Цей механізм забезпечує можливість реалізації спільних оборонних проєктів та ініціатив, спрямованих на зміцнення колективної обороноздатності. Гнучка співпраця: PESCO надає можливість державам-членам добровільно об'єднувати зусилля для розвитку спільних оборонних можливостей, що є кроком до створення спільної армії [5].

Наступним джерелом є Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Ст. 222 ДФЄС Клаузула солідарності: зобов'язує держави-члени діяти спільно у випадку терористичних атак або природних та техногенних катастроф. Це положення може бути розглянуте як основа для розвитку механізмів спільної оборони у випадках надзвичайних ситуацій. Стаття 43 ДФЄС. Місії та операції ЄС: Цивільні та військові місії. Стаття 43 ДФЄС визначає, що ЄС може проводити цивільні та військові місії для досягнення цілей СПБО. Це включає гуманітарні місії, підтримку миру, кризове управління, а також бойові операції для вирішення конфліктів. Командування та управління: ЄС має можливість створювати штаби для планування та проведення таких місій, що також є важливим кроком до формування спільної військової структури [5].

Іншими правовими інструментами та ініціативами є: Європейське оборонне агентство - грає ключову роль у координації оборонної співпраці між державами-членами, зокрема у сфері досліджень, розробки нових технологій, закупівлі військової техніки та розвитку оборонних можливостей. Фінансові механізми: Європейський оборонний фонд (EDF) : Створений для підтримки спільних оборонних проєктів через фінансування науково-дослідних та інноваційних програм у сфері оборони. Ініціативи з нарощування обороноздатності: включають програми, спрямовані на посилення військової інтеграції та спроможності ЄС діяти як єдиний військовий суб'єкт.

Виклики та обмеження. Наразі головним питанням у формуванні європейської армії є те, чи згодні всі країни-члени ЄС передати повноваження щодо використання армії Брюсселю. Не варто також забувати, що протягом багатьох років армія була важливим символом національного суверенітету в деяких європейських країнах. Чи порушить створення спільної армії ЄС суверенітет держав-членів? У цьому питанні є три основні аспекти: (1) дотримання принципів субсидіарності та пропорційності, (2) контроль над Спільною армією ЄС, (3) передача суверенітету [10].

Без дотримання принципів субсидіарності та пропорційності ЄС не може діяти, не може бути прийнятий правовий акт про створення спільної армії ЄС, не може здійснювати контроль над нею. Субсидіарність є інструментом, який дозволяє державам-членам здійснювати суверенітет, тому що в першу чергу повинні діяти держави-члени; Дії ЄС є вторинними (допоміжними) лише в тому випадку, якщо держави-члени не вжили заходів. Такі першочергові дії держав-членів перебувають під пильною увагою місцевої преси, отже, електорату, отже, політики є більш відповідальними. Тому є більша ймовірність приймати рішення на основі «народної волі». Оскільки народ є носієм суверенітету, таке рішення означає здійснення суверенітету.

Ще одним кроком є аспект контролю над спільною армією ЄС. Контроль може повністю здійснюватися централізованим інститутом ЄС без участі держав-членів. Контроль також може повністю здійснюватися державами-членами через новостворену платформу, де інституції ЄС не прийматимуть рішень. Який би механізм контролю не сформувався, можна зробити висновок, чим ближче він буде до виключного контролю держав-членів, тим менше шансів, що хтось висуне заперечення щодо порушення суверенітету.

Чим ближче він буде до виключного контролю інституцій ЄС, тим більші шанси, що хтось висуне заперечення щодо порушення суверенітету. На нашу думку, якщо контроль здійснюватиметься вже існуючою інституцією ЄС (скажімо, Європейською Радою), то будуть висунуті заперечення щодо порушення суверенітету. Аспект передачі суверенітету полягає в тому, щоб забезпечити можливість подолання можливого порушення суверенітету. Навіть якщо створення спільної армії ЄС та її функціонування вимагатиме передачі повноважень держав-членів інституції ЄС, що призведе до позбавлення суверенітету, це не обов'язково означає порушення суверенітету держав-членів. Така передача закріплена конституційним правом окремих держав-членів. Зокрема, у Конституції Чехії зазначено, що деякі суверенні повноваження Чеської Республіки можуть бути передані міжнародним організаціям. Стаття, яка дозволяє таку передачу, була включена до Конституції Чехії з 1 червня 2002 року, коли Чеська Республіка готувалася до вступу в ЄС [2].

Створення Спільної армії ЄС може поставити під загрозу лише зовнішній аспект суверенітету. Держави-члени втратять право встановлювати власні цілі безпеки та оборони, а потім виконувати їх самостійно. Але навіть така втрата влади не буде втратою суверенітету. Це відбувається за двох умов: принципи субсидіарності та пропорційності будуть дотримані під час створення спільної

армії ЄС та механізму її контролю, передача суверенної влади здійснюватиметься відповідно до конституцій держав-членів дозволяючи державам-членам повернути ці повноваження без будь-яких перешкод. Крім того, не можна забувати, що питання спільної армії ЄС є питанням спільної компетенції. Передусім держави-члени несуть відповідальність (можливо, навіть обов'язок) діяти. Лише якщо держави-члени не діятимуть, ЄС може діяти як другорядний актор. Суто з правової точки зору, немає потреби ставити під сумнів суверенітет держав-членів, оскільки вони самі активно вирішують, чи діятиме ЄС і як.

Виклики та перешкоди, що постають на шляху створення спільної армії ЄС, включають необхідність досягнення політичного консенсусу щодо змін до договорів. Створення спільної армії вимагає одностайної згоди всіх держав-членів, що може бути ускладнено через різноманітні національні інтереси. Оскільки чинні договори не передбачають чіткого мандату на створення повноцінної спільної армії, можуть виникнути потреби у внесенні змін до правової бази ЄС, що потребує складної та багатоступеневої процедури ратифікації в кожній державі-члені.

Таким чином, правова основа для створення спільної армії ЄС вже частково закладена в існуючих договорах, але для реалізації цієї ідеї необхідні подальші правові зміни та значний політичний консенсус серед держав-членів.

Створення та контроль Спільної армії ЄС є спільною компетенцією. ЄС може діяти, якщо держави-члени не виконують військові цілі ЄС 107 достатньо й достатньо ефективно. ЄС може діяти лише так, як це необхідно для досягнення його військових цілей. Створення та контроль Спільної армії ЄС не означатиме порушення суверенітету держав-членів. Згідно з чинним законодавством, саме держави-члени вирішують, чи діятиме ЄС у сфері СПБО і як. Державам-членам, можливо, доведеться передати свої військові повноваження ЄС, що також не буде порушенням їхнього суверенітету, оскільки держави-члени можуть вільно повернути передані повноваження. Подібна передача вже відбулася, тому вона відповідала б національним конституціям. Справжньою проблемою у створенні Спільної армії ЄС є не конституційне право ЄС і не національні конституції держав-членів. Юридично це, швидше за все, можливо. На наш погляд, справжнім викликом є політика. Представники таких країн, де взагалі немає постійної армії, наприклад Люксембург виступатимуть проти. Проти створення європейської об'єднаної армії теоретично можуть бути Словаччина, Угорщина, Нідерланди тощо [11]. Тобто держави, влада яких скептично ставиться до подальшої євроінтеграції у межах ЄС. А створення єдиної європейської армії – це потужний євроінтеграційний крок.

Висновки. Створення спільної армії Європейського Союзу стикається з численними перешкодами, які ускладнюють та, можливо, роблять цей процес нездійсненним у найближчій перспективі. Основними викликами є збереження національного суверенітету, розбіжності в стратегічних інтересах, значна фінансова вартість і політичні розбіжності серед країн-членів. Незважаючи на правову базу та наявні інституційні механізми, такі як PESCO, повна військова інтеграція потребує глибшого політичного консенсусу та реформування існуючих правових рамок. Тому, хоча юридично створення армії ЄС є можливим, фактична реалізація цієї ідеї залишається під питанням через політичні та економічні фактори, які продовжують стримувати процес європейської оборонної інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bodoni, Stephanie. Juncker Calls for NATO to Assume Control of Libya No-Fly Zone. 24 March 2011. Bloomberg L.P.
2. Radim Dolezal. Common European Union Army Under the Constitutional Law of European Union. *European Studies – the Review of European Law, Economics and Politics* 1. 2016. P. 223–238.
3. Süddeutsche Zeitung. Deutschland und Frankreich wollen Verteidigungspolitik der EU reformieren. 9 September 2016. URL: <http://www.sueddeutsche.de/politik/vorgipfeltreffendutschlandundfrankreichwollenverteidigungspolitikdereureformieren-1.3155310>.
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b06/.
5. Laterza V. Von der Leyen's re-election consolidates Europe's shift to the right. URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2024/7/20/von-der-leyens-re-election-consolidates-europes-shift-to-the-right>.

6. Ustalo H. Brexit and Constitutional Law of the European Union. *L'Europe Unie* 2019. 14. P. 38–43.
7. Håkansson C. The strengthened role of the European Union in defence: the case of the Military Mobility project, *Defence Studies*. 2023. P.436–456.
8. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en.
9. Битяк Ю.П., Яковюк І.В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки: зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р.: у 2 ч. – Харків, 2017. Ч. 1. С. 3–9.
10. Jurcak V., Polacek P. The need for the European Union Army. *Toruńskie Studia Międzynarodowe*. 2022, p. 103–120.
11. Perot E. The European Union's nascent role in the field of collective defense: between deliberate and emergent strategy. *Journal of European Integration*. 2023, p. 1–23.